

SOCIJALNOGEOGRAFSKI ASPEKTI POJAVE UGARA, ODNOSNO NEOBRAĐENIH ORANICA

I. CRKVENCIC

Uvod

Promjene površina poljoprivrednog zemljišta povijesna su pojava. Do njih je dolazilo u različitim razdobljima i radi različitih uzroka. Povećanje površina je obično bilo uzrokovano porastom, a smanjenje površina opadanjem broja stanovništva.

U suvremenom svijetu ima, međutim, i drugačijih odnosa. Površine poljoprivrednog zemljišta se smanjuju u krajevima u kojima se broj stanovništva povećava i njihov životni standard raste. Očito je ova suvremena pojava smanjenja poljoprivrednih površina posljedica postojećih društvenih odnosa. Najčešće je navedeno smanjivanje površina vezano na oranične prostore kojih se dio ne obrađuje ili je pod ugarima.

U SR Hrvatskoj se 1979. g. nije obrađivalo, ili je bilo pod ugarima, čak 150.994 ha, odnosno 10,1% svih površina oranica i vrtova ove Republike. Na oranicama individualnih poljoprivrednih gospodarstava pod ugarima, ili

Tabl. 1 Regionalne razlike u udjelima površina oranica i vrtova pod ugarima i neobrađenih oranica 1979. godine

Makroregije ¹⁾	% oranica i vrtova pod ugarima ili neobrađenih oranica	ha površina ora- nica i vrtova
Središnja Hrvatska ²⁾	5,5	673.352
Istočna Hrvatska ³⁾	6,5	549.568
Gorska Hrvatska ⁴⁾	42,4	87.965
Zapadna Hrvatska ⁵⁾	23,5	63.323
Južna Hrvatska ⁶⁾	22,0	117.669

1) Makroregionalna podjela SR Hrvatske provedena prema sugestiji J. Roglića u Geografiji SR Hrvatske, Zagreb 1974.

2) Općine Zajednice općina Bjelovar, Zajednice općina Karlovac, Zajednice općina Sisak, Zajednice općina Varaždin, Zajednice općina Zagreb i gradske zajednice općina Zagreb.

3) Općine Zajednice općina Osijek.

4) Općine Gorskog Kotara i Like.

5) Općine Zajednice općina Rijeka, bez općina Gorskog Kotara i Like.

6) Općine Zajednice općina Split.

neobrađenih oranica, bilo je 8,0% a društvenih dobara 11,0%. Treba reći da je osim navedenih površina neobrađeno bilo još 22.940 ha (1,5% površina svih oranica i vrtova SRH) zemljišta društvenog vlasništva.

Regionalno su udjeli površina oranica pod ugarima ili neobrađenih oranica bili vrlo različiti. Kao što se iz podataka tabl. 1. vidi, u makroregijama primorskog dijela Republike pod ugarom je, ili je neobrađeno, više od petine svih površina oranica i vrtova, a u Gorskoj Hrvatskoj čak nešto ispod polovice ukupnih površina oranica i vrtova ovog područja.

U agrarno najznačajnijim dijelovima SR Hrvatske, tj. u Središnjoj Hrvatskoj i Istočnoj Hrvatskoj, udio oranica i vrtova pod ugarima, odnosno neobrađenih oranica, bio je relativno malen. Ali, kao što ćemo kasnije vidjeti, u nekim općinama i tih makroregija ugar je pokrivaio znatno veće površine od spomenutih udjela.

Navedeni podaci o postocima površina oranica koje su pod ugarima ili se ne obrađuju su veliki i traže objašnjenje uzroka te pojave.

Spomenute regionalne razlike nameću zaključak da uzroke pojave ugara i neobrađivanje oranica treba prvenstveno tražiti u razlikama prirodnih obilježja navedenih makroregija Republike. Očito je, međutim, da prirodne razlike u obilježjima mogu biti samo preduvjet određenih društvenih promjena a da glavne uzroke treba tražiti u socijalnim procesima unutar navedenih područja i čitave zemlje.

Izvori dokumentacije

Površine ugara i neobrađenih oranica naša statistička služba registrira tek od 1962. i to po općinama. Podaci su, nažalost, dati kumulativno, tj. pod zajedničkom rubrikom »ugari i neobrađene oranice«. Počevši od 1970. godine statistika daje podatke o površinama oranica i vrtova pod ugarima ili neobrađenih oranica posebno u vlasništvu privatnog sektora i posebno u vlasništvu društvena sektora.

Naveden način statističkog prikupljanja podataka ne daje uvid u površine oranica pod različitim oblicima ugara, odnosno površina neobrađenih oranica. Iz istog razloga je odvojeno analiziranje površine ugara i neobrađenih oranica na prostorima privatnog vlasništva, odnosno prostorima društvenih dobara i općeg društvenog vlasništva moguće tek od 1970. godine.

Metodološko objašnjenje naše statističke službe navodi slijedeće različite vrste ugara i neobrađenih oranica, uključenih u zajedničku rubriku »ugari i neobrađene oranice«⁷⁾

Ugari su površine oranica koje se za određeno vrijeme (najmanje godinu dana) ne koriste za poljoprivrednu proizvodnju, već se ostavljaju na »odmoru«.

Razlikuju se slijedeće vrste ugara:

- a) Crni ugar: površina se preore i ne zasijava,
- b) Zeleni ugar: površina se preore i zasijava usjevima za zeleno gnojenje (djetelina, lupina, soja i sl.),
- c) Prelozi, parlozi, zaležaji: zemljišta koja se ne obrađuju više godina (do 5), već se ostavljaju da se zatrave (zaparlože); ukoliko se te površine i poslije 5

7) Statistika biljne proizvodnje, izvod iz metodološkog materijala br. 211, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1974.

**Tabela 2. POVRŠINE UGARA I NEOBRADENIH ORANICA I VRTOVA PET MAKROREGIJA SR HRVATSKE (u HA)
U RAZDOBLJU 1962—1979 GODINE.**

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Makroregije	82923	79974	92256	137699	99328	108195	113202	122018	140448	128926	138365	150727	128861	143274	128360	136108	148678	150994
SR Hrvatska	28046	26638	29665	53836	37781	35171	36574	39984	46024	42677	46583	44140	40315	43812	35345	35673	38922	37230
Središnja Hrvatska	18577	15825	23484	43342	23120	34381	30243	33588	37674	34572	32806	52446	34059	44417	37456	39459	39876	35698
Istočna Hrvatska	16739	17110	17480	18064	16125	15966	18403	16992	23173	19419	19494	23633	23651	24723	24970	27573	32876	37345
Zapadna Hrvatska	6275	7085	8781	10041	10782	11631	15384	17077	18907	17579	23540	15143	13866	11845	11497	11905	13251	14869
Južna Hrvatska	13286	13289	12546	12416	11520	11046	12625	14377	14670	13884	15942	15365	16968	18477	19092	20498	23753	25852

8) Podaci za razdoblje 1962 — 1965. g. prikupljeni iz publikacije Dokumentacija 20, Poljoprivredna proizvodnja 1957 — 1966, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1967 a za razdoblje 1967 — 1969. g. iz publikacije Dokumentacija 53, Poljoprivredna proizvodnja 1960 — 1969. g., Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1970. g. Podaci za 1970. g. i dalje prikupljeni su iz Statističkih godišnjaka Republičkog zavoda za statistiku SR Hrvatske, Zagreb.

godina ne obrađuju ne smatraju se više oraničnim površinama već se prevode u druge kategorije zemljišta (livade, pašnjaci i sl.).

U neobrađene oranice i vrtove ubrajaju se površine koje su u promatranoj godini ostale nezasijane (neobrađene) iz bilo kojih razloga (nepovoljne vremenske prilike, poplavljene površine, nedostatak radne snage i sl.).

Površine koje se dvije ili više godina ne obrađuju, ne smatraju se neobrađenim oranicama i vrtovima već se uključuju u kategoriju ugara, odnosno preloga.

Kao što se iz navedenog vidi statistika razlikuje različite oblike ugara i njih od neobrađenih oranica. Kriteriji razlikovanja osnivaju se na vremenu u kojem se određena oranica ne obrađuje, odnosno na osnovi toga da li se neka oranica nakon preoravanja zasijava («zeleni ugar» za zeleno gnojenje) ili se ne zasijava («crni ugar») ili se jednostavno ostavi da se zatravi (prelozi, parlozi, zaležaji).

Iz navedenog se vidi da su statistički elementi diferenciranja različitih oblika ugara, odnosno neobrađenih oranica, gospodarskog značaja. Sa socijalnogeografskog stajališta bilo bi, međutim, važno otkriti uzroke postanka različitih oblika ugara. U tom se pogledu u stranoj geografskoj literaturi već dosta dugo vode diskusije. U razmatranje ove problematike kasnije su se uključile i neke druge znanosti kojima je objekt istraživanja prostor i procesi u njemu.

Diskusija je, zapravo, započela uvođenjem u literaturu pojma «socijalni ugar».

Pojam «socijalni ugar»

Termin «socijalni ugar» prvi puta se javlja u geografskoj literaturi i to 1952. g. u doktorskoj disertaciji U. Kröcker⁹⁾. Autorica rada je na poticaj W. Hartkea detaljnije analizirala pojavu neobrađivanja nekih parcela istraživanog područja. Na usmeni prijedlog W. Hartkea tu je pojavu nazvala «socijalni ugar». Detaljnija definicija pojma u tom radu nije data ali se iz primjedbi u tekstu rada vidi da se terminom obuhvaćaju površine oranica koje se iz «ekonomskih i socijalnih razloga ne iskorišćuju».

Kasniji geografski radovi njemačkog jezičnog područja tretiraju problematiku socijalnog ugara uglavnom na osnovu pojma kakvog je u literaturi uveo W. Hartke 1953. godine¹⁰⁾. U spomenutom radu Hartke naglašava velik utjecaj promjena socijalne strukture na sliku agrarnog pejzaža. Pojava ugara, prema Hartkeu, služi i kao *indikator* za čitav kompleks pojava koje sve još uvijek ne dolaze do izražaja u agrarnom pejzažu ali koje igraju značajnu ulogu u funkcionalnom promatranju kauzalne povezanosti izgleda prostora i djelovanja čovjeka u njemu.

Osim značaja indikatora, pojmu «socijalni ugar» pridaje se i karakteristika *vremenski ograničene pojave* («opustošenja oranica») kao i značaj *mentalne slike stalno djelujućeg procesa diferenciranja*.

9) U. Kröcker, »Die sozialgeographische Entwicklung der fünf Feldbergdörfer im Taunus in den letzten 150 Jahren«, Rhein-Mainische Forschungen, Heft 37, Frankfurt/Main, 1952.

10) W. Hartke, »Die soziale Differenzierung der Agrarlandschaft im Rhein-Main-Gebiet, Erdkunde VII, 1953.

Tab. 3. Površine ugara i neobrađenih oranica 5 makroregija SR Hrvatske prema nosiocima vlasništva u ha.

Prostori	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.
SR Hrvatska	a)	140.448	128.126	138.365	150.727	128.861	143.274	128.360	136.108	148.678
	b)	47.266	41.196	45.834	57.057	41.162	48.454	34.809	38.320	39.811
	c)	77.150	71.526	75.511	82.806	75.879	80.379	75.351	80.473	88.277
	d)	16.032	15.404	17.020	10.864	11.820	14.441	18.200	17.315	20.590
Središnja Hrvatska	a)	46.024	42.677	46.583	44.140	40.315	43.812	35.345	36.673	38.922
	b)	15.585	13.143	14.162	15.307	13.788	15.483	11.130	10.658	12.699
	c)	25.492	23.487	23.648	24.981	22.104	23.716	19.859	21.603	21.396
	d)	4.947	6.047	8.773	3.852	4.423	4.613	4.356	4.412	4.827
Istočna Hrvatska	a)	37.674	34.572	32.806	52.446	34.059	44.417	37.456	39.459	39.876
	b)	24.335	20.290	24.579	35.264	21.371	28.040	21.627	24.043	24.086
	c)	9.011	8.987	5.581	14.224	8.762	11.058	8.445	9.019	9.925
	d)	4.328	5.295	2.646	2.958	3.926	5.319	7.384	6.397	5.865
Zapadna Hrvatska	a)	18.907	17.574	23.540	15.143	13.868	11.845	11.497	11.905	13.251
	b)	4.194	4.333	4.926	3.466	2.896	1.823	851	1.533	928
	c)	10.606	10.548	15.873	11.677	10.972	10.022	10.646	10.372	10.796
	d)	4.107	2.693	2.741	—	—	—	—	—	1.527
Južna Hrvatska	a)	14.670	13.884	15.942	15.365	16.968	18.477	19.092	20.498	23.753
	b)	1.362	1.304	1.338	1.055	1.006	1.228	1.105	1.526	1.562
	c)	13.247	12.580	14.304	14.071	15.775	16.846	16.592	18.245	21.714
	d)	61	—	300	239	187	403	1.395	727	477
Gorska Hrvatska	a)	23.173	19.419	19.494	23.633	23.651	24.723	24.970	27.573	32.876
	b)	1.790	2.126	829	1.965	2.101	1.880	96	560	536
	c)	18.794	15.924	16.105	17.853	18.266	18.737	19.809	21.234	24.446
	d)	2.589	1.369	2.560	3.815	3.284	4.106	5.065	5.779	7.894

a = ukupno, b = organizacije udruženog rada, c = individualni proizvođači, d = zemljište u društvenom vlasništvu na kojem nije organizirana poljoprivredna proizvodnja

H. Kötter se u svom radu¹¹⁾ oslanja na shvaćanja Hartkea ali ujedno i ukazuje na razlike između socijalnog ugara i drugih oblika neobrađivanja oranica (uključeni u plodored i u njemačkoj literaturi poznati: »crni ugar«, »visoki ugar«). Kötter naglašava socijalni značaj problematike socijalnog ugara i genetski ga veže uz promjene predodžbi stanovništva o socijalnoj sigurnosti koja više uvijek nije vezana za posjedovanje zemlje.

W. Hartke je ovaj problem ponovo obradio 1956. g.¹²⁾ U tom svom no vijem radu daje pregled površina neobrađene zemlje za pokrajine SR Njemačke (osim Bavarske), naročito za područja u kojima je ova pojava osobito bila rasprostranjena. Naglašava da se sve neobrađene površine bez detaljnijeg promatranja ne mogu uvrstiti u kategoriju »socijalnog ugara«, ali da je udio ovog znatan.

I u navedenom radu Hartke naglašava značenje ugara kao pokazatelja kad kaže: *socijalni ugar je značajan indeks za određivanje stupnja razvoja od agrarnog u industrijsko društvo*, što, naravno, ne znači da se socijalno diferenciranje vrši samo tamo gdje se javlja i socijalni ugar.

Pojam socijalnog ugara svi autori ne shvaćaju jednako. Hartke i velik broj drugih autora daju terminu »socijalni« nadređeno značenje. Ima, međutim, autora koji navedeni termin izjednačuju s terminima »gospodarski«, »tradicionalni«, »konjunktorni« i »radni«. Činjenica je, međutim, da se svi ovi termini mogu svesti pod zajednički naziv »socijalni«.

Treba, dalje, naglasiti da neki autori ove problematike (Hartke, Kötter, K. Ruppert) zastupaju shvaćanje da pojava socijalnog ugara većinom nije uvjetovana i prirodnim obilježjima sredine. Ima dakako, i autora koji smatraju da prirodna obilježja utječu na pojavu socijalnog ugara. K. Ruppert smatra da brojna istraživanja ove problematike više opravdavaju shvaćanje prve grupe.

Od interesa je spomenuti i termin »nacionalni ugar«, što ga je u literaturu uveo G. Isbary 1957. godine.¹³⁾ Taj termin označuje neobrađeno zemljište čitavih regija. Do pojave prvenstveno dolazi zbog odlaska ili iseljavanja dijela stanovništva takvih područja. Termin treba odbaciti jer upućuje na »etničke« uzroke nastanka pojave socijalnog ugara a poznato je da su se »etničke teorije« u geografiji već pokazale pogrešnim i štetnim (A. Maitzen).

K. Ruppert je 1958. godine¹⁴⁾ rezimirao dosadašnje poglede o ovoj problematici pa zaključno kaže:

»Termin »socijalni ugar« obuhvaća samo dio neobrađenih zemljišta i to onih koja su se do sada u poljoprivredi koristila ali su se prestala koristiti zbog socijalnog preslojavanja stanovništva.

Ovim pregledom literature o pojavi i pojmu »socijalnog ugara« sva problematika nije ni izdaleka iscrpljena. Date su samo osnovne misli, dovoljne, međutim, za potrebe ovog rada.

11) H. Kötter, »Der Einfluss der sozialen und wirtschaftlichen Differenzierung der Landbevölkerung auf die Landbewirtschaftung Berichte über Landwirtschaft N. F. 162, Berlin-Hamburg, 1955.

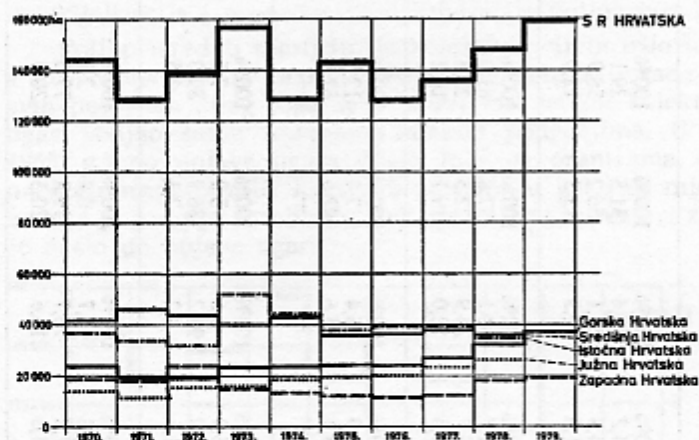
12) W. Hartke, »Die Sozialbrache als Phänomen der geographischen Differenzierung der Landschaft, Erdkunde X, 1956.

13) G. Isbary, Informationen 7, 1957. str. 62.

14) K. Ruppert, »Zur Definition des Begriffes »Sozialbrache«, Erdkunde XII, 1958.

Za naš rad su od interesa i istraživanja ove problematike u zemljama koje imaju slične društveno-ekonomske karakteristike i društveno uređenje kao i naša zemlja.

U Mađarskoj je ovaj problem istraživao J. Berényi¹⁵⁾ i to na primjeru Borsod-Abaúj-Zemplén županije (sjedište Miškolc). Navedena županija je izabrana za područje detaljnijeg istraživanja jer, po mišljenju autora, svojim ekološkim uvjetima, regionalnom razvoju i socijalno-ekonomskom transformacijom odražava specifičnost čitave zemlje.

Sl. 1 Površine ugarra i neobrađenih oranica SR Hrvatske i njenih pet makroregija.

Fig. 1. Fallows and uncultivated arable lands in the SR of Croatia and its five macro-regions.

Istraživanja su bila skoncentrirana na 3 tipa područja, odnosno »neoranih oranica« i to: u graničnim zonama županije, u gradskoindustrijskom rajonu i u aluvijalnoj zoni Tise.

U Mađarskoj su orančne površine od 1945. godine do 1961. godine smanjene za 7,8%, što je više od površina koje su istovremeno pretvorene za druge namjene: izgradnju naselja, prometnica, pošumljavanje i sl. To znači da je dio oranica »izgubljen« i zbog drugih razloga.

Autor je iznašao određene veze (faktorskom analizom) između površina »neizorane zemlje« i slijedećih faktora:

a) U transformaciji korišćenja zemljišta 1935—1970. g. mogle su se uočiti dvije tendencije:

— udio neizorane zemlje je visok u prostorima u kojima je transformacija načina korišćenja zemljišta bila brza (rubna područja i gradskoindustrijska aglomeracija),

— u određenoj vezi je porast izgrađenih površina (naselja i sl.) i smanjenje poljoprivrednog zemljišta,

b) Utvrđena je korelacija između plodnosti zemlje i udjela izorane zemlje (u dolini Tise),

c) Postoji i određena povezanost između smanjenja broja stanovništva (poljoprivrednog) i širenja oranica; ova veza nije svuda utvrđena,

d) Utvrđena je veza između stupnja produktivnosti poljoprivrednih gospodarstava i pojave neizorane zemlje.

15) I. Berényi, »Die geographischen Typen der Brache in Ungarn, Erdkunde 34, Lfg 1, 1980.

Tab. 4. Udio (u %) površina ugara i neobrađenih oranica pojedinih makroregija SR Hrvatske prema nosiocima vlasništva

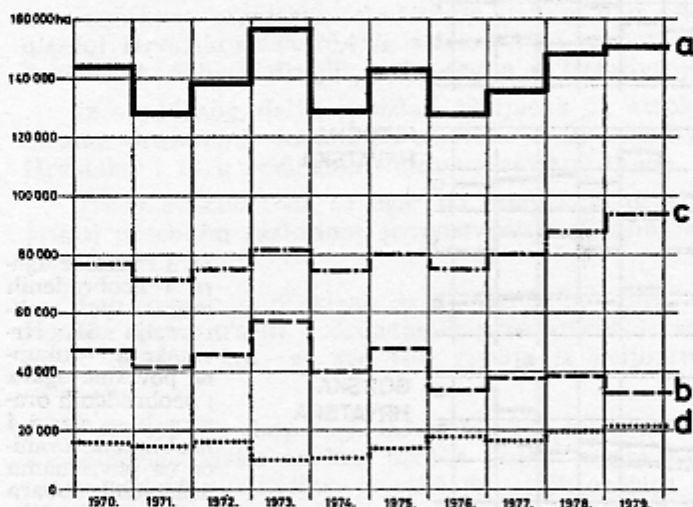
Područje	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.
SR Hrvatska	a) 100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	b) 33,7	32,2	33,1	37,9	31,9	33,8	27,1	28,2	26,7	22,5
	c) 54,9	55,8	54,6	54,9	58,9	56,1	58,7	59,1	59,4	62,3
	d) 11,4	12,0	12,3	7,2	9,2	10,1	14,2	12,7	13,9	15,2
Središnja Hrvatska	a) 100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	b) 33,9	30,8	30,4	34,7	34,2	35,4	31,5	29,1	32,6	30,2
	c) 55,4	55,0	50,8	56,6	54,8	54,1	56,2	58,9	55,0	56,0
	d) 10,7	14,2	18,8	8,7	11,0	10,5	12,3	12,0	12,4	13,8
Istočna Hrvatska	a) 100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	b) 64,6	58,7	74,9	67,3	62,7	63,1	57,8	61,0	60,4	56,9
	c) 23,9	26,0	17,0	27,1	25,7	24,9	22,5	22,8	24,9	25,7
	d) 11,5	15,3	8,1	5,6	11,6	12,0	19,7	16,2	14,7	17,4
Zapadna Hrvatska	a) 100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	b) 22,2	24,7	21,0	22,9	20,9	15,4	7,4	12,9	7,0	7,4
	c) 56,1	60,0	67,4	77,1	79,1	84,6	92,6	87,1	81,5	81,5
	d) 21,7	15,3	11,6	—	—	—	—	—	11,5	11,1
Južna Hrvatska	a) 100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	b) 9,3	9,4	8,5	6,9	5,9	6,6	5,8	7,5	6,6	4,2
	c) 90,3	90,6	89,7	91,6	93,0	91,2	86,9	89,0	91,4	90,1
	d) 0,4	—	1,8	1,5	1,1	2,2	7,3	3,5	2,0	5,7
Gorska Hrvatska	a) 100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	b) 7,7	10,9	4,3	8,4	8,8	7,7	0,4	2,1	1,6	1,4
	c) 81,1	82,0	82,6	75,5	77,2	75,7	79,3	77,0	74,4	75,7
	d) 11,2	7,1	13,1	16,1	14,0	16,6	20,3	20,9	24,0	22,9

Iz navedenog prikaza prilika u Mađarskoj proizlazi zaključak da se u toj zemlji svi ugari (kao ni u SR Njemačkoj) ne mogu objasniti navedenom Hartkeovom koncepcijom, ali da je i ovdje utvrđena određena veza između pojave ugara i socijalnog preslojavanja; iako ta veza u Mađarskoj ne dolazi do takvog izražaja kao u SR Njemačkoj.

Po mišljenju autora Berényia razlika između Mađarske i SR Njemačke nastaje zbog različitih društveno-ekonomskih odnosa u te dvije zemlje, a prvenstveno zbog kasnije (nakon 2. svjetskog rata) započete intenzivne industrijalizacije i provedene kolektivizacije poljoprivrede u Mađarskoj.

Poljoprivredno zemljište je kolektivizacijom ušlo u sklop velikih dobara a provedena je i arondacija. Pojačana tehnika obrade omogućila je obradu svih površina. Zbog toga se u prvoj fazi nakon kolektivizacije (do 1965. g.) ugar javljao samo u vinogradarskim područjima. U kasnijoj fazi (nakon 1965. g.) do pojave ugara došlo je i na oranicama i to zbog selektivnog načina obrade zemlje. Koristeći tehniku, u jačoj se mjeri, naime, obrađivala zemlja pogodnija za obradu dok su se drugi prostori zapostavljali i u njima je došlo do pojave ugara.

Sl. 2 Površine ugara i neobrađenih oranica SR Hrvatske a — ukupne površine ugara i neobrađenih oranica b — ugari i neobrađene oranice na površinama društvenih dobara c — ugari i neobrađene oranice na privatnim površinama d — društvena zemljišta na kojima nije organizirana poljoprivredna proizvodnja.

Fig. 2. Fallows and uncultivated arable lands in the SR of Croatia; a) Total fallow and uncultivated arable lands; b) Socially-owned fallow and uncultivated arable lands; c) Privately owned fallow and uncultivated arable lands; d) Socially owned lands upon which there is no organized agricultural production.

Na osnovu navedenog istraživanja I. Berényi ugar smatra posljedicom regionalno različito transformiranih gospodarsko-socijalnih struktura.

U našoj zemlji nisu vršena konkretna istraživanja problematike ugara sa socijalnogeografskog stajališta pa ništa ne znamo o uzrocima stvaranja različitih oblika ugara, naročito ne o uzrocima socijalnog značaja. Takva istraživanja moguće je provesti samo opsežnim terenskim radovima socijalnogeografskog karaktera.

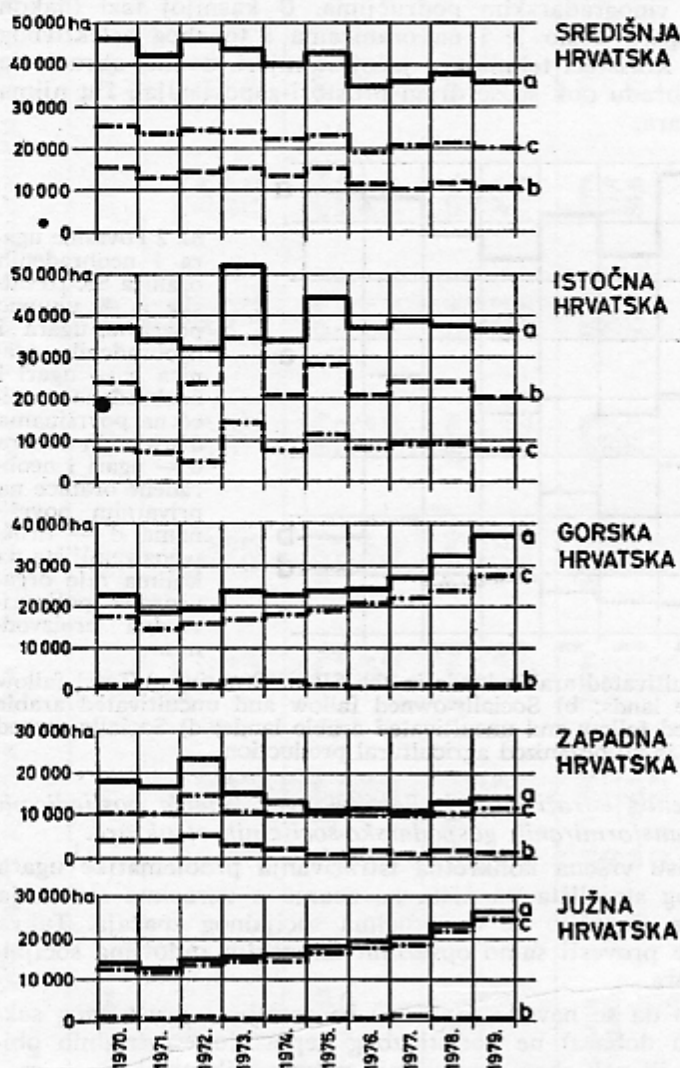
Vrlo je vjerojatno da se navedenih 22.940 ha zemljišta društvenog sektora (izvan društvenih dobara) ne koristi zbog nepovoljnih prirodnih obilježja takvih područja ili pak zbog nepovoljnih vremenskih prilika.

Ostaje, međutim, za objasniti uzroke pojave ugara i neobrađenih površina oranica privatnog sektora i oranica društvenih dobara.

Zadatak ovog rada jeste u tome da prikazom vremenske pojave i prostornog rasporeda ugara i neobrađenih oranica izdvoji ona područja koja bi bila pogodna za socijalnogeografsku analizu uzroka pojave ugara na oranicama privatnog vlasništva i oranicama društvena sektora.

Širenje i prostorni raspored ugara i neobrađenih oranica

Na priloženim tablicama dati su osnovni podaci o površinama i udjelima površina oranica i vrtova pod ugarima ili neobrađenih oranica za Hrvatsku, za njezine makroregije i pojedina područja unutar njih. Dati su i

Sl. 3 Površine ugara i neobrađenih oranica pet makroregija SR Hrvatske a — ukupne površine ugara; neobrađenih oranica b — ugari i neobrađene oranice na površinama društvenih dobara c — ugari i neobrađene oranice na privatnim površinama

Fig. 3. Fallows and uncultivated arable lands in five macro-regions of Croatia

a — Total fallow and uncultivated arable lands; b — Socially — Owned fallow and uncultivated arable lands — c Privately owned fallow and uncultivated arable lands

podaci o vremenskom kretanju ove pojave po regijama, a za razdoblje od 1970. godine i podaci o površinama i udjelima površina oranica pod ugarima različitih sektora vlasništva.

Iz navedenih podataka se vidi da je u *Središnjoj Hrvatskoj i Istočnoj Hrvatskoj* udio oranica i vrtova pod ugarima ili neobrađenih oranica od 1962. godine postepeno opadao i to kako na ukupnim površinama tako i na površinama privatnog i društvenog vlasništva. Naveden trend je osobito bio izražen u Središnjoj Hrvatskoj. U Istočnoj Hrvatskoj je pad udjela orančnih površina pod ugarima ili neobrađenim oranicama bio nešto manji nego u Središnjoj Hrvatskoj. Umjesto izrazitijeg opadanja udjela, u Istočnoj Hrvatskoj je bilo izrazitije osciliranje udjela. *Zapadna Hrvatska* je imala sličan trend razvoja kao i Središnja Hrvatska, tj. opadanje udjela oranica pod ugarima. Ostale dvije makroregije, tj. *Gorska Hrvatska* i *Južna Hrvatska*, su imale izrazit porast udjela oranica pod ugarima. U tim makroregijama je osobito porastao udio ugara na oranicama privatnog vlasništva. Društveni sektor je u tim regijama općenito slab.

Iz tablice 3 se vidi da se u Istočnoj Hrvatskoj nalazi 59,8% svih površina ugara na oranicama društvenih dobara a u Istočnoj Hrvatskoj i Središnjoj Hrvatskoj čak 90,4%, što znači da se površine ugara na granicama društvenih dobara drugih makroregija u istraživanju mogu zanemariti.

Iz navedenog, dalje, proizlazi zaključak da uzroke pojave ugara na oranicama društvenih dobara prvenstveno treba istraživati u prostoru Istočne Hrvatske, i to u općinama njezina nizinskog dijela.

Treba očekivati da se ugar na oranicama društvenih dobara može objasniti posebnim razlozima, prvenstveno različitim ekonomskim i tehničkim uzrocima.

Isto je tako za očekivati da uzroke pojavi ugara na oranicama privatnog sektora treba tražiti i drugdje, a prvenstveno u socijalnoj transformaciji našeg društva koje se sve više razvija iz poljoprivrednog u industrijsko društvo.

Potrebno je zbog toga izdvojiti ona područja koja će biti pogodna za socijalnogeografsku analizu uzroka pojave ugara na privatnim oranicama; to su područja u kojima je udio privatnih oranica pod ugarom ili neobrađivanjem relativno visok.

Na tablici 5 dati su osnovni podaci za površine ugara na privatnim oranicama i to za SR Hrvatsku u cjelini, za njezine makroregije kao i pojedina područja unutar makroregija.

Visokim udjelom oranica privatnog sektora pod ugarom izdvaja se *Gorska Hrvatska*, pa onda *Zapadna Hrvatska* i *Južna Hrvatska*. U unutrašnjim dvjema makroregijama Hrvatske relativno viši udio površina privatnih oranica pod ugarom nalazimo samo u brdskom dijelu *Istočne Hrvatske* i karlovačko-sisačkom prostoru *Središnje Hrvatske*.

U Središnjoj Hrvatskoj visok udio površina privatnih oranica pod ugarima ili neobrađenih oranica registriran je u općinama Karlovačko-sisačkog prostora i to: Glini (15,2%), Dvoru (14,9%), i Vrginmostu (9,9%). U Istočnoj Hrvatskoj udio privatnih oranica pod ugarima ili neobrađivanju utvrđen je samo u općini Slavonski Brod (10,4%) i Nova Gradiška (7,0%).

Tab. 5. Površine privatnih oranica i vrtova pod ugarima ili neobrađenih oranica 1979. godine

Prostori	Površine privatnih oranica i vrtova u ha	Površine ugara na privatnim oranicama u ha	Postotak površina privatnih oranica pod ugarima
SR Hrvatska	1.168.392	94.063	8,0
Središnja Hrvatska	602.405	20.286	3,4
Bilogorsko-podravski prostor ¹⁶⁾	216.200	3.285	1,5
Zagorsko-međimurski prostor ¹⁷⁾	78.619	330	0,4
Zagrebački prostor ¹⁸⁾	134.127	3.910	2,9
Karlovačko-sisački prostor ¹⁹⁾	173.459	12.761	7,3
Istočna Hrvatska	318.346	9.158	2,9
Nizinska ²⁰⁾	213.107	1.224	0,6
Brdska ²¹⁾	105.239	7.934	7,5
Gorska Hrvatska	78.143	28.287	36,2
Gorski Kotar ²²⁾	18.018	8.773	48,7
Lika ²³⁾	60.125	19.514	32,4
Zapadna Hrvatska	54.491	12.127	22,2
Istra ²⁴⁾	45.566	6.987	15,3
Kvarner ²⁵⁾	8.925	5.140	57,6
Južna Hrvatska	113.007	24.205	21,4
Kopno ²⁶⁾	108.018	21.886	20,3
Otoci ²⁷⁾	4.989	2.319	46,5

U svim općinama Gorske Hrvatske pod ugarom je ili se ne obrađuje više od 20 % površina privatnih oranica a naročito visok udio imaju općine Titova Korenica (59,0%), Delnice (58,0%), Donji Lapac (52,6%), Čabar (51,6%), Gračac (47,8%) i Ogulin (45,8%).

Iznad 50 % površina privatnih oranica pod ugarima ili neobrađivanju registrirano je i u većini općina kvarnerskog prostora Zapadne Hrvatske i otočnog prostora Južne Hrvatske. Relativno visok udio oraničnih površina privatnog sektora je pod ugarima i u Istri i dalmatinskoj Zagori ali ipak niži nego u Kvarneru i na otocima Južne Hrvatske.

16) Općine Zajednice općina Bjelovar i općina Vrbovec

17) Općine Zajednice općina Varaždin

18) Općine gradske Zajednice općina Zagreb (bez Vrbovca) i Zajednice općina Zagreb.

19) Općine Zajednice općina Karlovac i Zajednice općina Sisak.

20) Općine: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Osijek, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Zupanja.

21) Općine: Našice, Nova Gradiška, Orahovica, Podravska Slatina, Slavonska Požega i Slavonski Brod.

22) Općine: Čabar, Delnice, Ogulin i Vrbovsko.

23) Općine: Općine Zajednice općina Gospić.

24) Općine: Buje, Buzet, Labin, Pazin, Poreč, Pula i Rovinj.

25) Općine: Crikvenica, Krk, Mali Lošinj, Opatija, Pag, Rab, Rijeka i Senj.

26) Općine: Benkovac, Biograd na Moru, Drniš, Dubrovnik, Imotski, Knin, Makarska, Metković, Obrovac, Omiš, Kardeljevo, Sinj, Split, Šibenik, Trogir, Vrgorac i Zadar.

27) Općine: Brač, Hvar, Korčula i Vis.

Socijalnogeografska istraživanja uzroka stvaranja ugara i neobrađivanja oranica treba vršiti u navedenim općinama visokog udjela privatnih oranica pod ugarima, prvenstveno u Gorskom Kotaru i Lici te Kvarneru i otocima Južne Hrvatske.

Summary

SOCIO-GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE OCCURRENCE OF FALLOWS WITH REFERENCE TO UNCULTIVATED ARABLE LAND

by

I. Crkvenčić

The extent of land used for cultivation has changed frequently throughout history. Generally, increases and decreases of farm land followed a respective change in the population of a given area.

In today's world, however, there are more factors to be considered. The acreage of cultivated land, for example, is reduced in areas where there is an increase in population and in the standard of living. This modern phenomenon is obviously a reflection of existing social processes and systems.

Reduction in cultivated land today is generally linked to arable land, of which a portion is either not cultivated or lying fallow.

In SR Croatia in 1979, 10.1% of all arable lands and gardens were fallow or uncultivated, or 8.0% of privately owned farm land and gardens, and 11.1% of socially owned arable land.

In this work, the author analyzes the occurrence of fallows in Croatia within the Croatian macro-regions and the spheres from 1970. Lands in the private sector and those which are socially owned are treated separately.